

успрымаецца натуральна. Аўтар падкрэслівае імкненне дыферэнцыраваць прастору культуры і грамадства паміж поламі, што павінна садзейнічаць дабрабыту і цэласнасці сям'і.

У п'есе аўтар прадставіў традыцыйную мадэль беларускай сям'і, дзе галоўным лічыцца мужчына – бацька. Аналіз твора паказвае, што зберагаецца субардынацыя паміж старэйшымі і малодшымі членамі сям'і: жонка слухае мужа, дзеці паважаюць сваіх бацькоў.

Аднак такія адносіны характэрны для старога пакалення – новае пакаленне моладзі не згодна з патрыярхальным падыходам да пытання стварэння сям'і. У вобразах Паўлінкі і Якіма драматург увасобіў імкненне моладзі парушыць стары лад з патрыярхальным поглядам на ролі мужчыны і жанчыны.

Бібліяграфічны спіс

1. Васючэнка, П. Драматургічная спадчына Янкі Купалы: вопыт сучас. прачытання / П. Васючэнка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 173 с.
2. Жульникова, С. Н. Гендер в предметном коде культуры: символ и архетип (на материале славянских обрядов первого года жизни) / С. Н. Жульникова // Кижский вестник. – 2009. – № 12. – С. 178–192.
3. Купала, Я. П'есы. Публіцыстыка. Янка Купала пра сябе / Я. Купала. – Мінск: Кніга, 2002. – 528 с.
4. Навойчык, П. І. Сімволіка жаночых вобразаў у драматургіі Янкі Купалы / П. І. Навойчык // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: зб. навук. артыкулаў / УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»; рэдкал.: У. І. Каяла [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2010. – С. 119–123.
5. Сабалеўскі, А. В. Паўлінка, драматычны твор... / А. В. Сабалеўскі // Янка Купала: энцыкл. даведнік / рэдкал.: І. П. Шамякін [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1986. – С. 463–465.

УДК 821.162.1:821.161.3

МАРЫЯ КАНАПНІЦКАЯ І ЯНКА КУПАЛА: КРОПКИ СУДАКРАНАННЯ

А. А. Брусевіч

*Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Гродна, Рэспубліка Беларусь
brusevich@tut.by*

У артыкуле акрэсліваецца літаратурны шлях Марыі Канапніцкай, які прывёў пісьменніцу да еўрапейскага прызнання і выклікаў цікавасць да яе з боку вучоных-гуманітарыяў, а таксама шырокай чытацкай аўдыторыі, у тым ліку і беларускай. Да пашаноўнікаў творчасці М. Канапніцкай адносіцца і Янка Купала, першы народны паэт Беларусі.

Ключавыя словы: Марыя Канапніцкая; Янка Купала; беларуска-польскія літаратурныя сувязі.

MARIA KONOPNICKA AND YANKA KUPALA: POINTS OF CONTACT

A. A. Brusevich

*Yanka Kupala State University of Grodno
Grodno, Republic of Belarus
brusevich@tut.by*

The article outlines the literary path of Maria Konopnicka, which brought the writer to European recognition and aroused interest in her from humanities scholars, as well as from the general reader, including the Belarusian one. Yanka Kupala, the first national poet of Belarus, is among the admirers of M. Konopnicka work.

Key words: Maria Konopnicka; Yanka Kupala; Belarusian-Polish literary ties.

Бягучы год з'яўляецца юбілейным не толькі для народных паэтаў Беларусі Янкі Купалы і Якуба Коласа, 140-годдзе якіх сёлета святкуюць па ўсім свеце. Маём юбілей яшчэ адной слаўнай прадстаўніцы вербальнага мастацтва: 23 мая споўнілася 180 гадоў з дня нараджэння польскай пісьменніцы Марыі Канапніцкай, чый след у гісторыі літаратуры настолькі прыкметны, што ў Польшчы 2022 год абвешчаны яе Годам.

Творчасць пясняркі народаў, як называў М. Канапніцкую Янка Купала, яшчэ пры жыцці пісьменніцы сталася аб'ектам і чытацкага захаплення, і пільнай увагі з боку навукоўцаў: найперш, вядома, літаратуразнаўцаў, але таксама даследчыкаў з іншых гуманітарных сфер – сацыялогіі і гісторыі, філасофіі і тэалогіі. Дарэчы, і ацэнкі ў свой час меліся самыя розныя. Так, напрыклад, філосаф і гісторык, ідэолаг варшаўскага пазітывізму Аляксандр Свентахоўскі лічыў М. Канапніцкую «найвялікшым паэтычным талентам сучаснасці» [7, с. 46]. А вось мастацтвазнавец, філосаф і тэолаг Ян Гнатоўскі ўпэўнена сцвярджаў, што ў пісьменніцы «талент, нягледзячы на мастацкую дасканаласць ужываных формаў, пасрэдны; кірунак думкі, нягледзячы на яе высакародныя парывы, няроўны, нездаровы і пладамі сваёй творчасці вельмі шкодны» [5, с. 386]. Зрэшты, ужо сама наяўнасць такіх палярных поглядаў адносна паэтычнага таленту М. Канапніцкай яскрава сведчыць пра неардынарнасць гэтай асобы, яе здольнасць уплываць на развіццё літаратурнага працэсу, надаючы апошняму сапраўднага імпульсу. Падобнае адбывалася з прычыны перманентнага з'яўлення ў пісьменніцы твораў, якія маглі не адпавядаць некаторым агульнапрынятым эстэтычным уяўленням, а таму, як заўважыў Пётр Хмялёўскі, «прыцягвалі да яе шмат увагі, дадаючы ёй, з аднаго боку, лютых праціўнікаў, а з другога – гарачых прыхільнікаў» [4, с. 139]. Аўдыторыя пашаноўнікаў, трэба прызнаць, усё ж пераважала і хуткімі тэмпамі пашыралася. Па-першае, з прычыны рэалізацыі творчага патэнцыялу адразу ва ўсіх родах літаратуры: лірыцы, эпасе і драме. Прычым у кожным з названых сегментаў прыгожага пісьменства М. Канапніцкай адразу спрабавала знайсці свабодную нішу, каб цвёрда замацавацца там. Як правіла, спробы вянчаліся поспехам. У паэзіі яна адазвалася спагадлівым, сардэчным, жаночым, але цвёрдым голасам у абарону пакрыўджанага простага людзі, выяўляючы той самы разрыў паміж існуючай рэальнасцю і ідэалам, пра які сведчылі яшчэ рамантыкі, аднак, у адрозненне ад папярэднікаў, не канстатуе ўласны боль, адчай альбо бездапаможнасць, а засяроджваецца на адлюстраванні праблем гаротных герояў (самых звычайных людзей) з мэтай адшукаць магчымыя прычыны іх няшчасця. Акрамя таго блізкія да фальклорнай традыцыі простыя формы многіх вершаў М. Канапніцкай у спалучэнні з немудрагелістым, але актуальным зместам, натхнялі кампазітараў на стварэнне песень, якія неўзабаве становіліся вельмі папулярнымі (напрыклад, знакаміты верш «Rota» («Рота»), пакладзены на музыку Феліксам Нававейскім, ледзь не стаў нацыянальным гімнам Польшчы). Нагадаем, уменне паэтэсы працаваць з формай верша выклікала павагу нават у яе самых заядлых крытыкаў: той жа Я. Гнатоўскі называе М. Канапніцкую не інакш, як «сапраўдным майстрам формы» [5, с. 368]. Як прэзак аўтар славітай «Роты» таксама адбылася, зрабіўшы стаўку на ўсё тую ж актуальную тэматыку і праблематыку, выкарыстаную папярэдне ў лірыцы: жыццё абяздоленых людзей, іх стасункі паміж сабой і са знешнім светам. Глыбокі псіхалагізм і жанравая разнастайнасць прэзідэнтных твораў М. Канапніцкай (яна пісала навелы, кароткія апавяданні, мініяцюры, публіцыстычныя і рэпартажныя тэксты), а таксама разлік не толькі на дарослую, але і на дзіцячую аўдыторыю прыносіла неверагодны плён у плане пазнавальнасці і запатрабаванасці пісьменніцы. Спробы пярэ ў драматургіі такога плёну не прынеслі, затое як літаратуразнаўца М. Канапніцкая выступіла з цікавымі працамі, прысвечанымі Адаму Міцкевічу, Юльёшу Славацкаму, Генрыку Сянкевічу і іншым вядомым творцам. Па-другое, кола шараговых і прафесійных чытачоў пісьменніцы павялічвалася не толькі за кошт так званых «унутраных» спажывцоў (да іх ліку адносім жыхароў колішняй Рэчы Паспалітай, якія карысталіся польскай мовай у сваім паўсядзённым жыцці і маглі чытаць тэксты М. Канапніцкай у арыгінале), але і сярод няпольскамоўных суайчыннікаў па Расійскай імперыі дзякуючы перакладам на рускую, беларускую, літоўскую, украінскую мовы, а таксама на ідыш. Меліся, дарэчы, пераклады і на іншыя еўрапейскія мовы – англійскую, балгарскую, італьянскую, нямецкую, славацкую, французскую (маём на ўвазе найперш выданні, якія выйшлі пры жыцці пісьменніцы альбо літаральна адразу

пасля яе смерці, бо потым, асабліва ў другой палове XX ст., колькасць моў і перакладзеных на іх твораў яшчэ значна вырасце). Такім чынам, постаць М. Канапніцкай трывала ўвайшла ў еўрапейскі, а пазней і ў сусветны літаратурны кантэкст, што дало (і дагэтуль дае) заканамерную падставу для навуковага асэнсавання спадчыны гэтай выдатнай прадстаўніцы вербальнага мастацтва эпохі пострамантызму.

Шырокая беларускамоўная чытацкая аўдыторыя змагла пазнаёміцца з творчасцю М. Канапніцкай перш за ўсё дзякуючы перакладам, змешчаным у «Нашай ніве». Вядома, тая невялікая колькасць перакладзеных тэкстаў, што з'явілася на старонках газеты за перыяд яе існавання, не магла даць вычарпальнага ўяўлення аб маштабах постаці польскай пісьменніцы. Аднак ужо сама іх прысутнасць сведчыць пра важныя зрухі ўнутры тагачаснага айчыннага літаратурнага працэсу: ён быў выразна скіраваны на пашырэнне беларускай вербальнай прасторы за кошт суседніх тыпалагічна блізкіх мастацкіх з'яў. Дарэчы, на думку Паўла Навойчыка, паэзія М. Канапніцкай «была найбольш блізкай па свайму духу, вобразнаму ладу, ідэйнай скіраванасці, праблематыцы як выдаўцам, так, мусібыць, і чытачам “Нашай нівы”» [3, с. 261]. Гэта пацвярджаецца і цікавасцю да паэтэсы з боку Янкі Купалы – аднаго з найбольш вядомых «нашаніўцаў» і рэдактараў выдання, які ўзяўся за пераклад паасобных вершаў «пясняркі-княгіні», а калі польскай пісьменніцы не стала, адгукнуўся на яе смерць кранальнай элегіяй «Памяці Мар'і Канапніцкай»:

І сышла ты, пяснярка народаў,
Божы светач жывых пакаленняў,
Ў новы край невядомага быту
Ад жыццёвых няпраўд і цярпенняў [2, с. 128].

Назваваючы М. Канапніцкую пясняркай народаў, Янка Купала тым самым сцвярджае думку аб наяўнасці ў яе творчасці інтэрнацыянальных мастацка-эстэтычных ідэй. Бо, напрыклад, «ад жыццёвых няпраўд і цярпенняў» мучыліся не толькі палякі, таму ў спакутаных героях М. Канапніцкай не так лёгка можна ўбачыць рысы нацыянальнага характару. Яе вобразы найперш адлюстроўваюць сваю сацыяльную прыналежнасць, а належаць, як правіла, да сялянства. Такія героі, заўважым, былі вельмі блізкімі і зразумелымі для беларускай літаратуры, якая на пачатку XX стагоддзя вырашала шмат непасільных задач, у тым ліку і сацыяльнай скіраванасці. Нездарма ж першы паэтычны зборнік Янкі Купалы «Жалейка», пры наяўнасці ў ім 16 асноўных матываў, ідэйна грунтуецца пераважна на матыве сацыяльнай няроўнасці, які сустракаецца і дамінуе ажно ў 15 вершах кнігі. Можна, дарэчы, выказаць здагадку, што назва зборніка прыдуманая не без уплыву з боку М. Канапніцкай, у якой маецца паэтычны цыкл «Na fujaŕse» («На жалейцы»). Першы верш адтуль быў перакладзены Янкам Купалам і змешчаны ў дэбютнай, амаль аднайменнай кнізе. Варта адзначыць, што згаданы вышэй цыкл адметны сваёй сувяззю з фальклорнай традыцыяй як славян, так і іншых еўрапейскіх этнасаў, што акурата і рабіла з М. Канапніцкай «пяснярку народаў». Вершы, якія сюды ўвайшлі, у значнай ступені стылізаваныя пад народныя песні. Падобным займаліся, дарэчы, яшчэ рамантыкі, напрыклад, Ян Чачот, Уладзіслаў Сыракомля, аднак толькі ў вершах прадстаўнікоў рэалізму, да якіх належыць і стваральніца цыкла «На жалейцы», сацыяльныя крыўды, агучаныя лірычным героем, набываюць глабальны маштаб, а сам герой не проста скардзіцца на гаротны лёс, але здольны нарэшце да роздуму і самааналізу:

Ўзыйдзе сонца, пусце косы
Змянліве,
На лугочках вып'е росы
Й на ніве,
Але высушыць слёз мора
Ці ж можа?
Хіба свет увесь запаліш,
Мой Божа! [1, с. 277].

Невядома, ці збіраўся Янка Купала перакладаць увесь цыкл «На жалейцы», але такую верагоднасць варта дапускаць, паколькі і ў іншых яго частках можна знайсці шмат сугучнага з беларускай вербальнай і фальклорнай традыцыяй. Напрыклад, адным з дамінантных тут выступае матыў неабмежаванага патэнцыялу селяніна, магчымасці якога між тым блакіруюцца несправядлівасцю існуючай грамадскай сітуацыі. Аналагічны матыў знаходзім і ў паэзіі Янкі Купалы: «Эй, дуж я да ўсяго – // На раллі, на лугу! // Толькі гора свайго // Я змагчы не магу!..» [1, с. 200].

Апроч першага верша з цыкла «На жалейцы» ў свой дэбютны зборнік «Жалейка» Янка Купала ўключыў яшчэ два пераклады М. Канапніцкай: верш «Пара» з цыкла «Z łak i rół» («З лугоў і палёў») і «Каму» з цыкла «Piosenki i pieśni» («Песенькі і песні»). Гэтыя творы польскай паэткі настолькі гарманічна ўпісваюцца ў агульную ідэйна-эстэтычную канву ўсёй кнігі, што, калі б Янка Купала раптам забыўся пазначыць іх як пераклады, згаданыя тэксты цяжка было б адрозніць ад арыгінальных вершаў нашага песняра. Зрэшты, і сам перакладчык часам спецыяльна адаптуе асобныя вобразы пад свой мастацкі свет, у якім гаротны лёс беларускага вясцоўца прымае сапраўды катастрофічныя формы. Напрыклад, адным з сімвалаў цяжкай сялянскай працы ў вершах М. Канапніцкай выступаюць плуг альбо саха. Але плуг сустракаецца значна часцей. У паэзіі ж Янкі Купалы ўсё з дакладнасцю наадварот: не плуг, а саха займае галоўную пазіцыю. Таму радкі М. Канапніцкай «Przeorały raz i drugi // Ziemię naszą ciężkie pługi...» [6, с. 194] у зборніку «Жалейка» гучаць наступным чынам: «Раз-другі сохі-крывулі // Зямлю нашу падварнулі» [1, с. 276]. Як бачым, «цяжкія плугі» з лёгкай рукі перакладчыка пераўтвараюцца ў сохі, да таго ж яшчэ і крывыя. Дарэчы, вобраз менавіта крывой сахі знаходзім і ў арыгінальным вершы аўтара «Жалейкі»: «Друг мой неадчэпны, // Саха ты крывая, // Хоць корміш свет цэлы, // Сама ж век худая» [1, с. 235]. Такі прыём давядзення ідэі сацыяльнай несправядлівасці да псіха-эмацыянальнай крайнасці Янка Купала «запазычыў» у Францішка Багушэвіча, свайго літаратурнага папярэдніка. А той, заўважым, быў усё ж такі больш рамантыкам, чым рэалістам. Такім чынам, захапленне пазітывізмам не паглынула Янку Купалу настолькі, як, напрыклад, ідэі таго ж рамантызму альбо мадэрнізму. Хваля сацыяльнай заангажаванасці паступова сплыла, агаліўшы важнасць іншых творчых даляглядаў.

З іншага боку, першыя спробы пярэ, першыя зборнікі, асабліва «Жалейка» – усё гэта не толькі жывая рамантычная рэакцыя на абяздоленасць простых людзей, але таксама і вынік уплыву перадавых ідэй літаратуры польскага пазітывізму, якія прыйшлі да Янкі Купалы збольшага праз творчасць М. Канапніцкай – адной з самых прадстаўнічых удзельніц згаданага кірунку. Так што наш беларускі паэт не проста захапляўся лірыкай «пясняркі народаў», але бліскучымі перакладамі (усяго вядома 12 перакладаў) імкнуўся папулярызаваць яе творчыя ідэі сярод сваіх суайчыннікаў з надзеяй ператварыць кропкі судакранання паміж беларускай і польскай вербальнай традыцыяй у трывалы сувязі.

Бібліяграфічны спіс

1. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995. – Т. 1: Вершы, пераклады 1904–1907. – 462 с.
2. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1996. – Т. 2: Вершы, пераклады 1908–1910. – 342 с.
3. Навойчык, П. Паэтыка перакладаў вершаў М. Канапніцкай у кантэксце нашаніўскай лірыкі пачатку XX ст. / П. Навойчык // Acta Albaruthenica. – 2007. – № 6. – С. 259–264.
4. Chmielowski, P. Współcześni poeci polscy / P. Chmielowski. – Petersburg: W. L. Anczyc i Spółka, 1895. – 496 s.
5. Gnatowski, J. Jeden z prądów naszej poezji współczesnej / J. Gnatowski // Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi. – 1883. – T. 4. – S. 363–387.
6. Konopnicka, M. Wybór poezji / M. Konopnicka. – Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1890. – 262 s.
7. Świętochowski, A. Poeta jako człowiek pierwotny / A. Świętochowski. – Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1896. – 52 s.